

КОНЦЕПЦІЇ ВПЛИВУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

***Анотація.** Проаналізовано концептуальні підходи до впливу процесів глобалізації на формування постбіполярної системи міжнародних відносин та обґрунтовано, що трансформаційні процеси зумовили появу неформальних об'єднань як нових акторів міжнародних відносин, що вибудовуються над державами та за їх допомогою впливають на світову політику.*

***Ключові слова:** глобалізація, глобальне управління, БРІКС, міжнародні відносини.*

***Abstracts.** There are analyzed the conceptual approaches to the impact of globalization on the formation of the post bipolar system of international relations and proved that the transformation processes led to the emergence of informal blocs as the new actors of international relations and use states to influence on world politics.*

***Key words:** globalization, global governance, BRICS, international relations.*

***Аннотация.** Проанализированы концептуальные подходы к воздействию процессов глобализации на формирование постбиполярной системы международных отношений и обосновано, что трансформационные процессы обусловили появление неформальных объединений как новых акторов международных отношений, выстраиваются над государствами и с их помощью влияют на мировую политику.*

* здобувач кафедри міжнародної інформації Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
Науковий керівник: проф. Рижков М. М.

Ключевые слова: глобалізація, глобальне управління, БРИКС, міжнародні відносини.

Постановка проблеми. Важливість і значущість дослідження проблеми взаємодії неінституціональних структур глобального управління зумовлює підвищений інтерес до неї з боку зарубіжних й вітчизняних науковців-політологів, праці яких присвячено аналізу впливу глобалізаційних процесів на світові інтеграційні рухи. Зокрема, погляди зарубіжних й вітчизняних політологів ґрунтуються на теоріях балансу сил, ігор, комунікації, різновеликих держав, інтернаціоналізації та взаємозалежності, інтеграції, конкуруючого лідерства тощо, що передбачають аналіз основних характеристик взаємодії держав на міжнародному рівні.

Аналіз досліджень та публікацій. Вивченню сутності впливу процесу глобалізації на розвиток сучасного світу присвячено роботи таких зарубіжних вчених, як З. Бауман, П. Бергер, Л. Браун, П. Бурд'є, П. Бьюкеннан, І. Валлерстайн, Б. Вальденфельс, Е. Гідденс, Е. Гор, Д. Стігліц, О. Тоффлер, А. Уткін, Д. Хелд, Ф. Фукуяма та інші. Дослідженням глобалізаційних процесів займаються й українські вчені, зокрема, з середини 90 рр. ХХ ст. в Україні, під керівництвом О. Білоруса, започатковано школу української глобалістики, представниками якої є В. Андрущенко, А. Гальчинський, О. Гончаренко, Л. Губерський, Б. Гунський, О. Зернецька, В. Зленко, Є. Камінський, Ю. Козак, В. Копійка, О. Коппель, В. Кремень, С. Кримський, З. Луцишин, Д. Лук'яненко, В. Манжола, Ю. Макогон, Є. Макаренко, М. Михальченко, І. Новак, Ю. Павленко, Ю. Пахомов, Г. Почепцов, М. Рижков, О. Рогач, Б. Парахонський, С. Сіденко, Т. Стародуб, С. Шергін, О. Шнирков, А. Філіпенко та інші.

Проблемам розвитку неформальних структур глобального управління в сучасному світі та стратегії співробітництва у рамках БРИКС

присвячені роботи як зарубіжних, так і українських вчених, зокрема Н. Абдули, Р. Грінберга, В. Давидова, Л. Кадишева, Б. Мартинова, Є. Макаренко, М. Михайлової, К. Охеда, М. Рахмангулова, П. да Роша, С. Рязанцева, М. Рижкова, С. Савінського, М. Титаренко, А. Токарева, А. Шелепова, С. Шергіна, М. Фесенка, І. Яригіна, та інші.

Мета статті – систематизувати концепції щодо впливу глобалізації на формування постбіполярної системи міжнародних відносин та з'ясувати роль неінституціональних структур у системі глобального управління.

Виклад основного матеріалу. Сучасні дослідження процесів впливу глобалізації на формування системи міжнародних відносин спрямовані на з'ясування сутності процесу, представленого різними об'єктивними та суб'єктивними чинниками, які спонукають держави пристосовуватись до нових умов міжнародної взаємодії. Відсутність єдиного розуміння сутності глобалізації, її викликів національним спільнотам, а також прогнозування наслідків привело до формування різних підходів до тлумачення терміну. Зокрема, українська дослідниця Р. Войтович у роботі «Вплив глобалізації на систему державного управління» виокремлює декілька етапів розвитку глобалізації: в період 40-70 рр. ХХ ст. відбулась трансформація колоніальної системи, що призвело до появи комплексу світових соціально-економічних проблем, розвитку науково-технічної революції та впливу політико-економічних чинників на формування системи міжнародних відносин; у 70-90 рр. ХХ ст. відбувається визнання світовим співтовариством впливу процесів глобалізації на сферу міжнародної безпеки, економічне та гуманітарне співробітництво; кінець 90 рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст. відбулось формування глобального світового співтовариства, що спричинило загрозу національній ідентичності та національній безпеці держави; зростання політичного, економічного, фінансового, інформаційного та технологічного впливу США; виокремлення науково-політичних та соціально-економічних течій антиглобалістів, що призвело до переоцінки цінностей, закладених

процесами глобалізації; після 11 вересня 2001 р. відбулась зміна стратегії геополітичного розвитку світу та поява нових глобальних викликів – глобальний тероризм, глобальна міграція, глобальна політична реструктуризація світу [1].

У фаховій літературі [2; 3] виділяють такі наукові школи у сфері дослідження глобалізації, як: технократична школа, представники якої У. Браун, Д. Белл, Т. Веблен, А. Вінер, Г. Кан, Д. Несбіт, Г. Скотт, Л. Ловінс, А. Тоффлер, А. Турен, А. Шафф вважають, що для вирішення глобальних проблем важливе значення має науково-технічний прогрес та його вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства, особливо в умовах появи новітніх інформаційно-комунікаційних технологій [4; 5]; технопесимістична школа, послідовники якої К. Болдуінг, П. Гудмен, К. Девіс, А. Ерліх, Г. Маркузе, Д. Медоуз, Т. Роззак, М. Робертс наваки наголошують на негативних наслідках глобалізації, що пов'язано із загостренням глобальних проблем внаслідок розвитку науково-технічного прогресу, зростання впливу великого міжнародного капіталу, розширення діяльності транснаціональних корпорацій [4]; еколого-популістська школа, дослідники якої Л. Браун, Р. Теобальд, Дж. Уолд, Д. Хау звертають увагу на появу проблем при взаємодії індивідуума з суспільством та суспільства з природою, що призводить до виникнення глобальних екологічних катастроф [6]; екзистенціонально-культурна школа представлена роботами І. Гальтунга, К. Вайсзекера, С. Мендловіца, М. Міше, О. Орука, Г.Фолка, які досліджують проблеми війни і миру, становлення нового міжнародного економічного і соціально-політичного порядку; еволюційно-детерміністська школа, представники якої Н. Георгеску-Ролген, Е. Валенілл, І. Нінілуото, Дж. Ріфкін дотримуються позиції щодо взаємозв'язку закономірностей природної еволюції та внутрішніх рушійних сил технологічного прогресу [6; 7], а також інтегративна школа, послідовники якої К. Гюнцль, А. Печчеї, В. Прельс, П. Тейяр де Шарден

наголошують на посиленні розвитку глобальних інтеграційних процесів у постбіполярному світі [7].

Також прийнято виокремлювати концептуальні підходи до розуміння глобалізації та її впливу на сучасну міжнародну систему, зокрема, зарубіжні та вітчизняні науковці виділяють революційний, еволюційний і скептичний підходи. У рамках революційного підходу зарубіжні дослідники М. Дойл, Р. Кеохане, Дж. Най, К. Омае, Т. Фрідман прийшли до висновку, що завдяки глобалізації відбуваються процеси трансформації світових ринків, а держави отримують уніфіковані правила взаємодії на міжнародній арені, тому вчені наполягають на тому, що глобалізація сприяє реструктуризації глобальної взаємодії, внаслідок чого взаємозалежність економічних і політичних інтересів є настільки глибокою, що конфлікт між великими державами вважається мало ймовірним. Також дослідники вважають, що внаслідок появи недержавних акторів міжнародних відносин держави частково втрачають національний суверенітет, оскільки глобальна взаємодія всіх міжнародних акторів підпорядковується глобальному ринковому простору [2; 8].

Еволюційний підхід до розуміння глобалізації пов'язаний з роботами зарубіжних дослідників А. Гідденса, Дж. Розенау, Р. Фолка, які розглядають глобалізацію як зміну форм правління у рамках світового порядку, як процес еволюції суспільства та світової економіки, що потребує від міжнародної спільноти поступової адаптації до більш взаємозалежного і нестабільного світу [9]. Американський вчений Дж. Розенау вказує на створення в традиційному суспільстві нового політичного, економічного та соціального простору, до якого на макрорівні повинні пристосовуватися держави, а на мікрорівні – локальні громади. Також теоретик Р. Фолк наголошує на впливі сучасних комунікативних технологій на уявлення про організацію світового порядку, у результаті чого держава втрачає домінуючу роль на світовій арені, а вплив локальних і транснаціональних ініціатив окремих груп

громадян навпаки посилюється [8].

Скептичний підхід до розуміння глобалізації представлений роботами таких зарубіжних дослідників, як Е. Віткопф, Ч. Кеглі, Н. Ренвік, які акцентують увагу на тому, що інтегрований світ може потрапити у залежність від політичних насильницьких режимів, від злочинців, від несамовитих жертв власної ідеології або релігії. Такі процеси призводять до того, що держави або фінансові, соціальні, приватні групи можуть втручатись у життєво важливі державні системи, послаблюючи їх функціонування [8].

Процеси трансформації глобалізації сприяли формуванню у документах ООН терміну «глобальний розвиток», що позначає більш складний комплекс глобальних взаємодій між державними і недержавними акторами міжнародних відносин. Глобальний розвиток виявляється у зростанні й посиленні впливу міжнародних інституцій, у глобальній діяльності транснаціональних корпорацій, у розширенні потоків товарів, технологій і фінансових засобів, у поглибленні комунікаційних та інформаційних обмінів, у зростанні екологічних наслідків та інтернаціоналізації злочинної діяльності [10]. Також у науковій літературі виокремлюють інституції глобального розвитку, під якими розуміють утворення міжнародного, міжрегіонального і культурно-інформаційного характеру. Чинниками, які впливають на глобальний розвиток у XXI ст. вважаються посилення взаємозв'язку між центром і периферією, зростання глобальної міждержавної стратифікації, технологічна диференціація держав, зростання інвестиційних потоків [10].

Досліджуючи процеси глобалізації, російський дослідник В. Іноземцев, наголошує на розумінні глобалізації як сукупності економічних, соціальних і політичних процесів, коли активна діяльність міжнародного суб'єкта може призводити до відсутності відповідальності окремих соціальних акторів за наслідки глобалізації. Також вчений вказує на відмінності глобалізації від «інтернаціоналізації» та «інтеграції»,

підкреслюючи, що її сутністю є формування системи, що дозволяє корпораціям, соціальним структурам або індивідуумам взаємодіяти один з одним без посередницької ролі держав. При цьому головною проблемою сучасного етапу глобалізації є відставання політичної глобалізації від економічної, інформаційної та соціальної [11].

У рамках дослідження вважаємо за потрібне детальніше проаналізувати процеси політичної глобалізації, які, на нашу думку, сприяли процесам поглиблення взаємодії країн БРІКС та часткової інституалізації цього інтеграційного утворення. Зокрема, під політичною глобалізацією науковці розуміють комплекс взаємодій між державними та недержавними акторами міжнародних відносин, що проявляється через посилення впливу міжнародних інститутів глобального управління, стимулювання глобальної діяльності транснаціональних корпорацій, розширення впливу інформаційно-комунікативних технологій на всі сфери життєдіяльності людства [10]. Погоджуючись з думкою дослідників [2; 3; 10] додамо, що політична глобалізація сприяє трансформації існуючої системи глобального управління через появу неінституціональних структур, які намагаються впливати на процеси міждержавної взаємодії.

Серед чинників впливу глобалізації на міжнародну політику, С. Хоффман виділяє трансформацію міжнародних інституцій внаслідок неможливості вирішення урядами держав, виникаючих міжнародних та внутрішніх проблем, що сприятиме появі міждержавних інституцій та посиленню процесів інтеграції; опосередкований вплив глобалізації на національну природу громадянства, тому що індивідууми продовжують ідентифікувати себе з певною нацією, а часткове їх технологічне об'єднання ще не дозволило сформувати світову колективну свідомість та колективну солідарність; вирішення безпекових проблем за рахунок створення традиційних союзів, що перешкоджає поглибленню процесів світової безпекової інституціоналізації і розширення повноважень ООН у даній сфері [11].

Зауважимо, що як зарубіжні, так і вітчизняні дослідники вважають, що діяльність недержавних акторів у глобальних політичних процесах здійснює неоднозначний вплив на міжнародну та національну безпеку, тому що одні групи недержавних суб'єктів своєю діяльністю сприяють стабільності і безпеці на глобальному і регіональних рівнях, тоді як інші – дестабілізують міжнародну ситуацію і створюють загрози подальшому розвитку світової спільноти [2; 3; 12].

У сучасній науковій думці можна виділити як прихильників, так і критиків, які досліджують проблеми політичної глобалізації і еволюції державного суверенітету. Зокрема, західні дослідники Дж. Бхагваті, К. Омае, Т. Фрідман, відзначають, що головними рисами політичної глобалізації виступають глобальне управління, глобальний капітал і зміна ролі національних держав, при цьому поглиблення глобалізаційних процесів сприятиме формуванню єдиних правил поведінки на міжнародній арені, підняттю загальнолюдського життєвого рівня, розвитку соціальної стабільності та ліквідації процесу підпорядкування великими державами слабших країн [13–15]. Вчені-глобалісти Е. Гідденс, Дж. Розенау, Р. Фолк вважають, що у перспективі держави будуть втрачати своє домінуюче положення на міжнародній арені, на противагу транснаціональним корпораціям і банкам, які будуть здійснювати зростаючий вплив на систему міжнародних відносин, що сприятиме переходу від світу суверенних територіальних держав до глобального села [4; 16; 17].

Критики процесів політичної глобалізації П. Б'юкенен, Г.-П. Мартін, Х. Шуманн не визнають позитивного впливу глобалізації на будь-які світові процеси. Зокрема, Г.-П. Мартін і Х. Шуманн відзначають, що глобалізація, об'єднуючи світ, одночасно і руйнує його, оскільки транснаціональні корпорації з капіталом в мільярди доларів немов паралізують національні держави. При цьому політична еліта швидкими темпами трансформує державну владу залежно від бажань світових фінансових і промислових груп. Окремі критики політичної глобалізації

звертають увагу на внутрішні проблеми ініціаторів цього процесу, зокрема американський дослідник П. Б'юкенен, який сприймає глобалізацію як систему допуску на багатий і справедливий американський ринок демпінгових товарів з країн з майже рабською працею, як відхід вільного американського капіталу в зони дешевої робочої сили, що позбавляє роботи американців, руйнуючи внутрішню економіку і послаблюючи статус США [18; 19].

Російський дослідник В. Шляпников, у цьому контексті, вважає, що масштаби політичної глобалізації та роль держав у цьому процесі можна оцінювати по-різному: з одного боку, національні держави виступають локомотивами глобального господарства, які підтримують необхідну бізнесу інфраструктуру, а з другого боку – зростання могутності транснаціональних корпорацій призводить до появи глобальної економіки, в якій національна держава не тільки втрачає свою могутність, а й стає анахронізмом [12].

З процесами поглиблення політичної глобалізації тісно пов'язана проблема глобального управління. Дослідники вважають, що політичний характер глобального управління пов'язаний з підготовкою й прийняттям світових загальних, стратегічних рішень, а також з масштабами соціального впливу управлінської діяльності на процеси світобудівництва. Додамо, що глобальне управління дозволяє глобальними акторами нівелювати негативні і посилювати позитивні для людської спільноти наслідки глобалізації через використання засобів і механізмів, які діють на різних рівнях – глобальному, регіональному, національному і локальному. Виходячи з цього вітчизняний дослідник Б. Юськів виокремлює два виміри глобального управління: перший вимір є управлінням політичним, яке здійснює організуючий вплив на світову спільноту і в якому політика виходить за національні межі і набуває транснаціонального рівня, тоді як другий вимір пов'язаний з вирішенням глобальних проблем людства [20]. Тому акторів глобального управління поділяють на національні держави і

новітні актори, до яких американський вчений П. Гай відносить світовий ринок, соціально-політичні мережні структури, наддержавні і місцеві органи управління, хоча і зауважує, що такі новітні управлінські структури навряд чи можуть здійснювати цілеспрямоване управління. Вчений приходить до висновку, що лише урядові інституції здатні упорядковувати публічну політику та інтегрувати в єдине ціле те, що відбувається в політичній сфері [21]. На думку Дж. Розенау, до акторів глобального управління належать не лише офіційні інститути й організації, які створюють і підтримують стандарти та норми управління світовим порядком (державні інституції, міжурядові організації), але й інші організації і групи впливу (багатонаціональні корпорації, транснаціональні соціальні рухи, неурядові організації), які займаються реалізацією цілей, впровадження яких залежить від дій глобальних інституцій [22; 23].

Зауважимо, що глобалізація, охоплюючи всі сфери життєдіяльності людства, одночасно поглиблює і процеси інституціоналізації, сприяючи формуванню різних систем глобального управління, наділених відповідним обсягом повноважень і легітимності, наприклад Велика сімка, Велика двадцятка або БРІКС. Подібне глобальне управління може здійснюватися в різних формах, проте вчені дотримуються думки, що у процесі здійснення глобального співробітництва вирішальну роль відіграватимуть існуючі держави поряд з наднаціональними міжнародними організаціями [23; 24]. Зарубіжні та вітчизняні дослідники вважають, що відносини між державами і міжнародними структурами необхідно розглядати як взаємозалежні, тому економічно і політично потужні держави формують завдання і цілі міжнародних організацій [2; 3; 23; 24]. Також часто міжнародні організації створюються державами з метою підтримки їхньої політики, що дозволяє у перспективі державам легалізувати власні геополітичні стратегії через формальні міжнародні організації. Тому національні держави будуть діяти через міжнародні структури до тих пір, поки корисність колективних акцій, здійснюваних

через міжнародні структури, буде перевищувати витрати односторонніх дій [23].

Російський дослідник А. Громико зазначає, що можливості та ризики глобалізації та глобального управління пов'язані з впливом на міжнародні відносини балансу військових, економічних та ідеологічних сил. При цьому він наголошує, що саме баланс військових сил відіграє у світовій політиці іноді вирішальну роль. Також до системи глобального управління залучені неінституціональні структури, як наприклад країни «сімки» та «двадцятки» або інші регіональні коаліційні союзи (БРІКС), які можуть існувати лише за умови становлення парадигми співробітництва і толерантності, сили права і зміцнення правопорядку, заснованого на цілях і принципах статуту ООН [25]. Отже, глобальні політичні відносини формуються на міжнародній арені без єдиного центру політичної влади та у взаємозв'язку всіх суверенних держав, що розвиваються в умовах боротьби та співробітництва [26].

У цілому українські вчені виокремлюють декілька головних підходи до оцінки впливу глобалізації: під впливом глобалізації можна спостерігати лише незначні зміни в світовому господарстві, які можливо пояснити розширеним відтворенням капіталістичної економіки як інтернаціональної економіки; глобальна влада переходить від національної держави до транснаціональних корпорацій; відбуваються фундаментальні зміни в організації глобальної економіки, що не викликає послаблення національної держави; глобалізація викликає як переосмислення відносин між глобальною економікою і національною державою, так і переоцінку відносин між глобальною економікою, національними і локальними громадянськими спільнотами і наднаціональними організаціями [27].

Висновки. Сучасні процеси глобалізації вплинули на зміну ролі національно-державних утворень в системі міжнародних відносин, що в майбутньому, на думку фахівців, може призвести або до повного зникнення держав як політичної організації або до глобальної інтеграції,

що буде супроводжуватись процесами сепаратизму та тероризму, посиленням авторитарної системи політичного управління, тому важливого значення набувають подальші дослідження пріоритетів зовнішньої політики та особливостей участі невеликих високорозвинених держав в регіональних інтеграційних утвореннях. На нашу думку, розвиток співробітництва у рамках неінституціонального утворення БРІКС одночасно є проявом як глобалізації, так і політичної глобалізації; наслідком глобального розвитку інтеграційних процесів; напрямом формування альтернативної форми глобального управління, а також проявом глобальної взаємодії країн, які розташовані на різних континентах, мають різну культурну спадщину, але переслідують схожі зовнішньополітичні інтереси – посилення світових лідерських позицій. Зокрема, Китай намагається якісно конкурувати з США та ЄС; РФ робить спроби впливати на міжнародну політику та конкурувати з США, ЄС та Китаєм; Індія, Бразилія та ПАР докладають зусиль, щоб закріпити позиції регіонального лідерства та у перспективі забезпечити можливість участі у глобальних процесах прийняття рішень.

Список використаних джерел

1. Войтович Р.В. Вплив глобалізації на систему державного управління (теоретико-методологічний аналіз) : Монографія / За заг . ред. д-ра філос. наук, проф. В.М.Князева. – К. : Вид-во НАДУ, 2007. – 680 с.
2. Міжнародні системи і глобальний розвиток : Підручник. / Кер. авт. колективу О. А. Коппель; за ред. Л. В. Губерського, В. А. Манжоли. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2008. – 606 с.
3. Теорія міжнародних відносин: Підручник. / М. З. Мальський, М. М. Мацяк – 3-тє вид., перероб. і доп. – К. : Знання, 2007. – 461 с.

4. Глобалистика : Энциклопедия [Электронный ресурс] / Гл. ред. И. И. Мазур, А. Н. Чумаков. – М. : Радуга, 2003 – Режим доступа : <http://www.dialog21.ru/Globalistika/statja1.htm>
5. Миронов А. В. Технократизм – вектор развития глобализации. / А. В. Миронов – М. : МАКС Пресс, 2009. – 132 с.
6. Кальченко, Тимур Валерійович. Імперативи системної взаємодії у формуванні глобальної економіки [Текст] : автореф. дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.02 / Т. В. Кальченко ; Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. - К. : 2007. – 30 с.
7. Муза Д. Е. Введение в глобалистику: Учебное пособие / Д.Е.Муза [текст]. – Донецк : ДонНТУ, 2010. – 240 с.
8. Глобализация и идентичность : хрестоматия / Сост., авт.предисл. Т. С. Воропай ; Отв.за вып. В. Михайлов . – Харків : Ексклюзив, 2007 . – 459 с.
9. Выходец, Роман Сергеевич. Социально-философский анализ процесса формирования гецивилизационной структуры мира в условиях глобализации : автореф. дис.... канд.филос.н. : 09.00.11 / Выходец Роман Сергеевич ; Балт. гос. техн. ун-т им. Ф. Д. Устинова, 2007 – 21 с.
10. Соснін О.В., Воронкова В.Г., Посто́л О.Є. Сучасні міжнародні системи та глобальний розвиток (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри) : Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2015. – 556 с.; Декларация тысячелетия ООН // Московский журнал международного права. – 2001. – № 1. – С. 257–269
11. Хоффман С. Столкновение глобализаций. [Электронный ресурс] / С. Хоффман // Россия в глобальной политике. – № 1. – январь/март 2003. – Режим доступа : http://www.globalaffairs.ru/number/n_489
12. Шляпников В. В. Глобализация как вектор развития политической сферы общественной жизни. [Электронный ресурс] / В. В. Шляпников // Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. – Вып. 36. Т. 13 – 2007 – с. 155-160 – Режим доступа :

<http://cyberleninka.ru/article/n/globalizatsiya-kak-vektor-razvitiya-politicheskoy-sfery-obschestvennoy-zhizni#ixzz3SUCK8vNH>

13. Фридмен Т. Lexus и олива. Понимая глобализацию / Т. Фридмен ; Пер. с англ. – СПб. : ИД Весь, 2003. – 448 с.

14. Бхагвати Дж. В защиту глобализации / Дж. Бхагвати; Пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева; Центр исслед. постиндустр.об-ва, журнал «Свободная мысль-XXI». – М. : Ладомир, 2005. – 406 с.

15. Kenichi Ohmae The Next Global Stage: Challenges and Opportunities in our Borderless World / Ohmae Kenichi – Wharton School Publishing, 2015 – 312 p.

16. Розенау Дж. Мировая политика в движении. Теория изменений и преемственности / Дж. Розенау. – М. : ИНИОН РАН, 1992. – 24 с.

17. Гидденс Э. Ускользящий мир: как глобализация меняет нашу жизнь / Э. Гидденс ; Пер. с англ. – М. : Весь Мир. – 120 с.

18. Бьюкенен П. Дж. Смерть Запада / Патрик Дж. Бьюкенен ; [пер. с англ. А. Башкирова]. – М. : ООО «Издательство АСТ» ; СПб. : Terra Fantastica, 2003. – 444 с.

19. Мартин Г.-П., Шуманн Х. Западня глобализации : атака на процветание и демократию / Г.-П. Мартин, Шуманн Х. – М. : Альпина, 2001. – 335 с.

20. Юськів Б. Концепція і парадигми глобального управління / Б. Юськів // Політичний менеджмент. – 2009. – № 1. – с. 119-130

21. Гай П. Глобализация, управление и его институты. [Электронный ресурс] / П. Гай // Отечественные записки. – 2004.– № 2 (17). – Режим доступа : <http://www.strana-oz.ru/?numid=17&article=808>

22. Rosenau J. Along the Domestic-Foreign Frontier. / J. Rosenau – Cambridge : Cambridge University Press, 1997.– 488 p.

23. Федорченко В. Международные структуры как инструменты ограничения государственного суверенитета [Электронный ресурс] / В. Федорченко // Власть. – Вып. 7, 2013 – с. 94–98 – Режим доступа :

<http://cyberleninka.ru/article/n/mezhdunarodnye-struktury-kak-instrumenty-ogranicheniya-gosudarstvennogo-suvereniteta>

24. Бек У. Власть и её оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / У. Бек / Пер. с нем. А. Григорьева и В. Седельника – М.: Прогресс-Традиция, Территория будущего, 2007. – 464 с.

25. Громько А. А. Международные отношения глобализация и глобальное управление [Электронный ресурс] / А. А. Громько // Вестник МГИМО-Университета. – Вып. 5 (32), 2013 – с. 16–23 – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/globalizatsiya-i-globalnoe-upravlenie#ixzz3SUNkG73Y>

26. Політологія : Підручник. / І. С. Дзюбка, К. М. Левківський, В. П. Андрущенко та ін.; За заг. ред. І. С. Дзюбка, К. М. Левківського. — 2-ге вид., випр. і допов. — К.: Вища шк., 2001. — 415 с.

27. Глобальное конкурентное пространство: монография / Белорус О. Г. и др. : [рук. авт. кол. и науч. ред. О. Г. Белорус]. – К. : КНЭУ, 2008. – 720 с.